

Kur'an'a Göre İnkâr ve Bunalım -İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri-

Abdurrahman KASAPOĞLU*

Özet- Allah'ı unutmak, inkâr etmek, mutsuzluğun, bütün buhranların, bunalımların, sıkıntıların, akıl hastalıklarının mühim sebeplerinden birisidir. İmandan yoksun olmak, ilâhî gerçeklikleri inkâr etmek, insanların ruhlarında önemli sarsıntılar meydana getirir; onları bunalıma götürür. Kur'an'da bu gerçekliği ifade eden birçok âyet vardır.

Anahtar Kelimeler: İnkâr, Bunalım, Ruh sağlığı, Kur'an.

Abstract -*Denial and Melancholy According to Qur'an-Negative Effects of Unbelieving on Sanity-* Neglecting Allah, denying Him are the significant consequences of unhappiness, crises, melancholies, boredom, and mental diseases. Being devoid of faith, denying divine realities causes distinct shakes in the soul of human beings; and leads them to depression. There are various verses in the Qur'an touching upon this reality.

Key Words: Denial, Melancholy, Sanity, Qur'an

Giriş

İnsanlar çeşitli sebeplerle, kalıtsal nedenlerle ya da olumsuz çevre koşullarının etkisiyle ruh sağlıklarını az ya da çok kaybedebilirler. İnançsızlık faktörünün de insanın ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu ileri sürülmektedir.

Dinî referanslara göre, Allah'a iman, ruhsal rahatsızlıkların oluşmasını önleyen bir faktör olmanın yanında, herhangi bir sebeple bozulan ruh sağlığının iyileşmesinde de etkili olabilen bir güçtür. İnkâr ise, ruh sağlığına imanın tam tersi bir etki yapar. Ruhsal rahatsızlıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırır, var olan ruhsal rahatsızlıkları da derinleştirir, tedavi edilemez hale getirir. Kur'an'a göre insan doğası, hem kendisiyle ve dünya ile hem de Yüce Allah ile ilişki / bağ kurmak üzere tasarlanmıştır. Allah ile ilişki kurmaya yanaşmayan

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

inkârcı kimselerin dengeleri manevî yaşamdan yana bozulduğu için, ruh sağlıkları da bu durumdan etkilenmektedir. Kur'an'da, Allah ile olan bağlarını koparan inkârcı kimselerin iç dünyalarının sıkıntılı ve bunalımlı olduğunu tasvir eden birçok âyet vardır. Araştırmamızda bu âyetleri değerlendirerek, Kur'an'a göre inkârın bireylerin kişiliklerini, ruh sağlıklarını nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışacağız.

Araştırmamızda inkârın ruh sağlığına olumsuz etkilerini konu edinen düşünür ve ilim adamlarının görüşlerine yer vereceğiz. Ayrıca, bir mukayese yapılabilmesi açısından imanın ruh sağlığını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymayı amaçlayan müellif ve düşünürlerin görüşlerini, bu alanda yapılan bazı bilimsel araştırmaların sonuçlarını da aktaracağız. Daha sonra, Kur'an'da inkârcılığın ruh sağlığına olumsuz etkilerine işarette bulunan âyetleri, müfessirlerin bu âyetlere getirdikleri yorumlar ışığında değerlendireceğiz.

I. İmanın Ruh Sağlığını Koruyucu Etkileri

Modernizmin hayata getirdiği kolaylıklar, bireylerin bütün maddî ihtiyaçlarının giderilmesi, beraberinde insanların huzur ve mutluluğunu sağlayamamıştır. Geline bu noktada tüm maddî isteklerinin tatmin edilmesi bile insanları mutlu etmeye yetmemiştir. Din, modernizmin maddî dayatmalarına, psiko-sosyal bunalımlarına karşı bir cevap özelliği taşımaktadır. İnsanların, içine düştükleri bu çaresizliğe karşı koyabilmeleri için, dinî inancın içsel tatmin sağlayan denge ve düzen iklimine ihtiyaç vardır. Mutluluk ve iç huzuru, dinî inancın insanlara sağlamış olduğu en büyük avantajlardan birisidir. Güçlü bir tanrı inancı, insanı en çok rahatlatan şeylerin başında gelir. Allah inancına sahip olan kişilerin ruh yapıları diğerlerine göre daha sağlıklı ve daha istikrarlıdır. Gerçek anlamdaki iman sahipleri, Allah'a bağlanıp güvendikleri oranda huzurlu ve mutludurlar. İman ile sakinleşen ve rahatlayan kalp, ancak müminlerin tecrübe edebilecekleri bir mutluluk içerisinde yaşayabilir. Böyle bir inanç bireyin bunalıma düşmesine, yersiz kaygılara kapılmasına izin vermez; ruhî baskılardan kurtulabilmesi için çıkış yolu gösterir.¹

Dinin ruh sağlığı üzerinde derin bir tesiri vardır. Din, insanın güven, huzur, gönül rahatlığı ve mutluluğuna yönelik olduğu için madden ve manen

¹ Carnegie, Dale, (2005), *Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak*, Çev. Meltem Ekrem Kapucuoğlu, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, s. 49; Koç, Mustafa, (2005), *Dua ve İbadetin Ergenlerin Ruh Sağlıklarına Etkileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım*, *Diyanet İlmî Dergi*, 4, 89; Topaloğlu, Aydın, (2002), *Ateizm ve Eleştirisi*, Ankara: D.İ.B. Yayınları, s. 151; Dönmezer, Sulhi, (1994), *Toplumbilim*, İstanbul: Beta Basım Yayım, s. 242; Aslantürk, Zeki, Amman, M. Tayfun, (1999), *Sosyoloji*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, s. 285; Sert, Hüseyin Emin, (2003), *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 109; Azzam, Abdurrahman, (1948), *Ebedî Risâlet*, Çev. H. Hüsnü Erdem, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Neşriyatı, s. 24.

doyurucudur. İnsanın üzüntü ve ıstıraplarını azaltır, ona teselli verir. İnanç kavramı öncelikle, kişinin iç dünyasındaki kararlılığı, huzur ve sükûneti çağırır. İnanç insanı yüceliğe bağlayarak kaygısını azaltır / giderir. İnanç sayesinde kalpte sıkıntı duyulmaz, aksine psikolojik rahatlık hissedilir. Ruhun susuzluğu ve açlığı inanç sayesinde giderilir. Gerçi bu tesirin derecesi kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Dinin insan üzerindeki bu etkileri, yüzeysel bir dindarlık sayesinde değil, dinî inancın derûnî bir biçimde içselleştirilmesi sayesinde tam olarak gerçekleşebilir.²

Dinin insanlara sunduğu ruhsal şifa ikliminden faydalanabilmenin yolu öncelikle bozulmamış, tahrife uğramamış,³ ilâhî kaynaklı bir müesseseye başvurmaktır. Ayrıca, bu hak ve bozulmamış olan dini, doğru bir şekilde anlamak, tutarlı ve dengeli bir şekilde yaşamayı başarabilmek gerekir. Kişi, ilkeleri ve yapısı sağlam bir dine yöneldiği halde, dini yaşama konusunda gerekli ölçü ve uyumu gösterememişse, patolojik bir dindarlık algısı ve anlayışı geliştirmişse, dinin bahsettiği iç huzuru ve rahatlıktan faydalanamaz.

Sağlıklı ve tutarlı bir inanca sahip olan kişi, sınırlarını güçlü bir zırhla koruyor demektir. Çünkü din, cinneti ortaya çıkartan faktörlerden insanı uzak tutar. Bilhassa İslâm, insanın sinir sisteminin sağlığını temin eden bir dindir. Gerçek inancın verdiği haz, teslimiyet ve tevekkül, bireyler için manevi bir ilaç

² Draz, M. Abdullah, (tsz.), *Din ve Allah İnancı*, Çev. Bekir Karlığa, İstanbul: Bir Yayıncılık, s. 74; Kırca, Celal, (2007), *Kur'an'da Ruh Sağlığı*, *Diyanet İlmî Dergi*, 3, 164; Aydın, Mustafa, (2000), *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, s. 112; Sevinç Güçlü, (2005), "Din Kurumu", *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Editör: Sevinç Güçlü, İstanbul: Birey Yayıncılık, s. 258; Özkalp, Enver, (1995), *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 176; Tezcan, Mahmut, (1995), *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Feryal Matbaası, s. 156; Öztürk, Metin, Coşkun, Mustafa Kemal, (1999), *Sosyoloji*, Ankara: M.E.B. Yayınları, s. 159; Altay, Ekrem, (1976), *Yeni Sosyoloji*, Ankara: Kalite Matbaası, s. 136; Bayyigit, Mehmet, (1994), *Dinin Ferdî ve Sosyal Rolü Üzerine*, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 159; Çengil, Muammer, (2003), *Depresyonu Önlemede Dini İnançın Koruyucu Rolü*, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 139; Yaka, Eyüp, (2007), *Hak Katında İnsanın Konumu*, İstanbul: Işık Akademi Yayınları, s. 240; Eskin, Efkan Bahri, (1999), *Evrenin Endişede Kurulması*, *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, 6, 120; Şentürk, Habil, (1997), *Dini İnançın Psikolojisi*, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 98.

³ Sistemli bir inanç kurumu olan İslâm dini bir Müslüman'a aradığı psikolojik tatmini sağlar. Bundan dolayı Hıristiyanlıktan İslâm'a geçenlerde ruhî tatmin ve iç huzuru hali gözlenirken, İslâmiyetten Hıristiyanlığa geçenlerde psikolojik bunalımlara rastlanabilmektedir. Müslümanlaşan Hıristiyanlarda bir ferahlama, Hıristiyanlaşan Müslümanlarda ise elem psikolojisi dikkat çeker. Çünkü sistemli bir inançtan sistemli bir inanca geçiş yapmak insan ruhuna huzur veren bir etkiye sahiptir. Sistemli bir inanç sisteminden vazgeçip sistemli inançlar kargaşasına düşen insanın ruh halinde ise kaos ve elem göze çarpar. (Bilgiseven, Âmiran Kurktan, (1985), *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 192-193)

gibi tedavi edici etki yapar. Dinî inançlar, çeşitli sebeplere bağlı olarak insanların maruz kaldıkları gerilimlerin zararlı sonuçlarını hafifletecek araçlara ve mekanizmalara sahiptirler. İşte bu ve benzeri yönleriyle dinî inançlar, insan psikolojisinin iyileştirilmesine katkı sağlarlar.⁴

Yapılan araştırmalarda, “inanç faktörü”, yaşam doyumu, mutluluk, benlik saygısı, ümit, iyimserlik, hayatın anlamı gibi ruh sağlığının çeşitli yönleri üzerinde anlamlı bir korelasyon olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalar, dinin bireyin mutluluğunu olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Araştırmalarda, dinî inancın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri açıkça görülmüştür. Araştırma verilerine göre, dindar bireylerin daha az ruhsal rahatsızlıklarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Dinî uyum ile iyi olma hali arasında yapılan bir araştırmada, dinî uyuma ilişkin tüm bulgular ile iyi olma hali arasında olumlu ilişki bulunmuştur.⁵

Günümüzde din ve dini değerlerin psikolojisi üzerinde çalışan araştırmacıların önemli bir kesimi, dindarlıkla ruh sağlığı arasında olumlu bir ilişkinin mevcudiyetini kabul etmektedirler. Yapılan araştırmalarda, dindarlık seviyesi yüksek olan kişilerin daha az depresyona girdikleri, depresyonu olan kişilerin de daha çabuk iyileştikleri, daha az kaygılandıkları, psikolojik açıdan daha iyi durumda ve iyimser oldukları, hayatta daha fazla anlam ve amaç buldukları, intihara kalkışma oranlarının düşüklüğü gözlenmiştir. Konuyla ilgili Batı’da yapılan çalışmaların geneli değerlendirildiğinde, dinî başa çıkma yöntemlerinin stres, kaygı ve depresyon gibi olumsuz psikolojik yaşantıların iyileştirilmesinde önemli ölçüde etkili olduğu tespit edilmiştir. Dinî inancın stresle başa çıkmada önemli bir etken olduğu bilimsel araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. İnanç ile kişinin kendisini iyi, stresten uzak hissetmesi arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Yapılan çalışmalar, dindarlık göstergeleri ile anksiyete belirtileri arasındaki ilişkilerin negatif olduğunu, dindarlığın kaygıyı azaltıcı bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Yapılan ampirik çalışmaların çoğunda, dindarlık düzeyi arttıkça depresif belirtilerin azaldığı görülmüştür. Artık evrensel olmasa

⁴ Uzman, Mahzar Osman, (1928), *Tabâbet-i Ruhiye*, İstanbul, I/179; Peker, Hüseyin, (1986), *Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 105; Tahran, Nevzat, (2001), *Kendinizle Barışık Olmak*, İstanbul: Zafer Yayınları, s. 78; Eroğlu, Feyzullah, (1995), *Davranış Bilimleri*, İstanbul: Beta Basım Yayım, s. 98-99; Kırcı, s. 164.

⁵ Emmons, Robert A., (2005), *Kişilik Psikolojisinde Dinin Önemi Üzerine Bir Giriş*, Çev. Mustafa Koç, *Tabula Rasa*, 14, 155; Glynn, Patrick, (2004), *Kanıt*, Çev. Ali Eyten, Yasin Ünlütürk, Zehra Şahin, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, s. 93; Holm, Nils G., (2004), *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 144; Hökelekli, Hayati, (2002), “Gençlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Editör: Hayati Hökelekli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 22; Hallahmi, Benjamin Beit, (2000), *Dindarlığın Etkileri: Bireysel Düzey*, Çev. Adem Şahin, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 455.

da, bilim adamlarının büyük bir kısmı, dinin ruh sağlığı üzerindeki etkisini kabul etmekte, bunun modern tıp açısından da dikkate alınması gerektiğini tartışmaktadırlar. Bazı psikologlar, ruhsal hastalıkların tedavisinde dinin önemini vurgulayan görüşler ortaya koymaktadırlar.⁶

Amerika'daki hastanelerdeki akıl hastalarını, toplumdaki ruhsal rahatsızlıkların ortalama belirtilerini değerlendiren H. C. Link, bu gelişmeler karşısında dini yeniden keşfetme ihtiyacı duyduğunu ifade eder.⁷

Dinler bir yönüyle ruhsal tedavi sistemleridir. Bu yönüyle dinlerin yaptığı, psikiyatristlerin yaptıklarından farklı değildir. Din için / hakkında, "psikoterapi sistemlerinin en gelişmiş" ifadesinin kullanılabileceği söylenir. Dinin birinci, en önemli unsuru "Tanrı", insanlara şifa veren, ruhsal hastalıkları iyileştirir.⁸

Günümüzde bazı psikoterapistler, nevrozları, çözülmemiş metafiziksel bir konu olarak görme eğilimindedirler. C. G. Jung, Batı dünyasında çeşitli sebeplerle büyük bir "inanç buhranı" yaşandığını ve bunun sonucunda da pek çok ruh hastasının kendisine başvurduğunu belirtmiştir. Jung sıkça alıntılanan bir açıklamasında, dinin otuz beş yaşın üzerindeki hastalardaki etkisini şöyle tespit etmiştir: "Otuz beş yaşını geçen hastalarımın hepsi, problemlerinin çözümümde son çareyi, hayatlarına dinî bir bakış açısı kazandırmakta bulmuşlardır. Şundan eminim ki, her birinin hastalanmasına sebep olan şey, dinin müntesiplerine bahsettiği nimetlerden mahrum olmalarıdır. Bu bakış açısını yeniden kazanamayan hastalardan hiçbirisi iyileşemedi." Jung, Tanrı'nın varlığı

⁶ Köylü, Mustafa, (2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 80, 86; Necati, M. Osman, (1998), *Kur'an ve Psikoloji*, Çev. Hayati Aydın, Ankara: Fecr Yayınevi, s. 222; Hökelekli, Hayati, (2008), *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, s. 232; Yapıcı, Asım, (2007), *Ruh Sağlığı ve Din*, Adana: Karahan Kitabevi, s. 115-116, 119; Koç, Mustafa, (2005), *Ruh Sağlığı İle Dinî Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, *EKEV Akademi Dergisi*, 24, 29; Hayta, Akif, (2002), *İbadetler ve Ruh Sağlığı*, Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, Editör: Hayati Hökelekli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 117; Karaca, Faruk, (2003), *Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine*, *Dini Araştırmalar*, 16, 78, 81.

⁷ Link, Henry C., (1979), *Çağımızda Dine Dönüş*, Çev. Nahit Oralbi, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 21-22.

⁸ Jung, Carl Gustav, (1996), *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri: Konferanslar*, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 214.

ğına inanmayı, insanı nevrozlardan kurtaran bir unsur olarak görür. Ona göre, dinin yokluğu ruhsal rahatsızlıklara sebep olur.⁹

İman insan için hayatî bir işleve sahiptir. İmanın en önemli işlevlerinden birisi insanı ruhî belirsizlikten kurtarmasıdır. Sağlam dinî inanca sahip olanlar, inançsızlara karşılık çok belirgin sağlık avantajlarına sahiptirler. Bunalıma yakanalma riskleri daha azdır. Bu noktada inanç koruyucu bir fonksiyon icra eder. İnsanın benliğini derinden kuşatan, ona gerçek huzuru veren dinî inancın, stresle, depresyonla kolayca başa çıkmada müspet etkisi vardır. Birey dinî inancı sayesinde stres ve depresyondan kendini koruyabilme imkânına sahip olabilir.¹⁰

Dine bağlılık ve intihar üzerine yapılan araştırmalarda, dinî inanç ve bağlanmanın intihar riskini azalttığı, dindarlık oranının yüksek olduğu topluluklarda intihar oranının düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Toplumlarda dine bağlılık nispetinde intihar oranı azalır. İntihar üzerinde ilk sistematik çalışma yapanlardan Durkheim'e göre, intihar sayısı bireyin dine olan bağlılığıyla ters orantılıdır. Türkiye'de intiharların salgın olduğu dönemde bile, diğer ülkelere oranla sayı bakımından düşük olması, dinî inançların etkisinden ileri gelir.¹¹

Psikoterapi tek başına insanı mutlu edemez, çünkü psikolojinin hayatın anlamı konusunda insana verebileceği pek bir şey yoktur. Anlam olmadan da insanın mutlu olması sağlanamaz. İnsana anlam ve amaç verebilen faktörlerin başında din gelir. Ciddi psikolojik yaraları olan insanlar din sayesinde biraz huzur ve mutluluk bulabilirler. Kendi arzu ve iradesini ilâhî iradeyle birleştirenler, koşullar ne şekilde olursa olsun kalplerinin aradığı mutluluğa ulaşabilirler. Bütün evrene bir anlam kazandırmanın yanında, din insanların hayatına manevî bir yücelik katar; hayatın en iyi ve en kötü anlarda insana destek sağlar.¹²

⁹ Allport, Gordon W., (2004), *Birey ve Dini*, Çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, s. 97; Arvasi, Seyyid Ahmed, (1999), *Şüpheler ve İman*, İstanbul: Burak Yayınevi, s. 84; Ayten, Ali, (2006), *Psikoloji ve Din*, İstanbul: İz. Yayıncılık, s. 55; Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, s. 233.

¹⁰ Özakpınar, Yılmaz, (1999), *İnsan İnancın Bir Varlık*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, s. 37; Bahadır, Abdülkerim, (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 157; Kaya, Nihat, (1998), *Depresyon ve Panik*, İstanbul: Nesil Basım Yayım, s. 102; Çengil, s. 139-140; Tahran, s. 81.

¹¹ Stack, Steven, (2000-2001), Dindarlık Depresyon ve İntihar, Çev. Talip Küçükcan, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7-8, 77-78; Arkun, Nezahat, (1978), *İntiharın Psiko-dinamikleri*, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları, s. 118; Özen, İrfan, (1997), *İntihar*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, s. 92; Bilgin, Vejdî, (1997), *Sosyal Çözülme ve Din*, Samsun: Etüt Yayınları, s. 130; Yapıcı, s. 158.

¹² Tolstoy, Lev Nikolayeviç, (1998), *Çocuk Gibi Olun*, Çev. Ali Fuad, İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 85; Prager, Dennis, (1998), *Mutluluk Ciddi Bir Sorundur*, Çev. Orhan Tuncay, İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 204-207.

II. İnkârcılığın Ruh Sağlığına Olumsuz Etkileri

Burada dinî yaşantının ruh sağlığına olan olumlu etkilerini, inançsızlığın sebep olduğu ruhsal bunalım ve sorunları ele alan düşünür ve araştırmacıların görüşlerine yer vermek, onların gözlen ve tecrübeleri neticesinde ulaştıkları kanaatleri aktarmak istiyoruz.

Dinsizler, dine inananlar kadar mutlu olamazlar. İnkârcılar, bunalımlı, huzursuz, endişeli ve sıkıntılı insanlardır. Tercih ettikleri bu inançsızlık hali, kendilerine hiçbir zaman huzur ve rahatlık sağlamaz. İnançsız insan hem ölüm kaygısı hem de gelecek kaygısı yaşar. Bu kaygılar çeşitli ruhi bunalımlar yaratır, bireyin tüm benliğini sarar ve onu moral çöküntüsü içerisine düşürür, dayanılmaz acılar ve mutsuzluk içerisinde bırakır.¹³

Bazı mütefekkirler göre, dinsizlik, Allah'ı unutmak, inkâr etmek, mutsuzluğun, bütün buhranların, bunalımların, sıkıntıların, akıl hastalıklarının mühim sebeplerinden birisidir. İmandan yoksun olmak, ilâhî gerçeklikleri inkâr etmek, insanların ruhlarında önemli sarsıntılar meydana getirir; onları bunalıma götürür. Dinsiz bir kişi, kapkaranlık bir gecede fırtınaya tutulmuş, yelkensisiz, dümensiz, kaptansız bir gemiye benzer. Hadiseler denizinde, korkunç dalgalar arasında çalkalanır durur. Karaya sağ salim ulaşmadan yok olur gider. İnkâr ve dinsizlik bunalımı vücudun bütün hücrelerine yayılır. Bireyin uykusu azap haline gelirken, uyanıklık hali ise endişeyle dolar.¹⁴

Akıl hastalıkları, her türlü ruhsal kaosa bağlı nörolojik şikâyetler, bireyin dinî yöneliştten uzaklaşması nispetinde ortaya çıkabilmektedir. Manevi şuurda meydana gelen sapmalar, manevi yaşamdaki bozulmalar, mani, melankoli, şizofreni gibi akıl hastalıklarına kadar her türlü ruhsal hastalığın sebebi olabilmektedirler.¹⁵

¹³ Nurbaki, Halûk, (1987), *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, Ankara: T.D.V. Yayınları, s. 221; Altıntaş, Ramazan, (1995), *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, İstanbul: Pınar Yayınları, s. 381-382; Peker, Hüseyin, (2000), *Din Psikolojisi*, Samsun: Aksiseda Matbaası, s. 245; Prager, s. 207.

¹⁴ Ferit, Kam, (tsz.), *Dinî Felsefî Sohbetler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 50-51; Çubukçu, İbrahim Agâh, (1975), *İnkârcılıktan Doğan Bunalımlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20, 7; Bulaç, Ali, (1995), *İnsanın Özgürlük Arayışı*, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 155; Uludağ, Süleyman, (2007), *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 52; Necati, Muhammed Osman, (2000), *Hadis ve Psikoloji*, Çev. Mustafa Işık, Ankara: Fecr Yayınevi, s. 321; Kırca, s. 164.

¹⁵ Tevfik, Mehmed, (1985), *Rûhî Bunalımlar ve İslâm Ruhîyatı*, Ankara: Güven Matbaası, s. 117-119.

İnançsız insanlar kendilerini sürekli bir buhranın, bitmeyen bir ıstırapın içerisinde bulurlar. Manevî hayatı ihmal eden bu kimselerde şüphecilik baş gösterir; dinsizlerin çoğu kuşku içindedirler. Şüphede kalan, amacını, yönünü ve yolunu belirleyemeyen kimseler sürekli bir ıstırap ve huzursuzluk içinde yaşarlar. Şüphe, insanı katlanılması zor bir ruh haline sürükler. Bu yüzden, Nietzsche ve Malraux gibilerinin dinsizliğinin azap içinde kıvrandıran, azap içerisinde bırakan bir dinsizlik olduğu söylenir.¹⁶

Gerçek bir dindarla ateizm sâlikinin dünyaya bakış açıları birbirinden farklıdır. Dindar kişi dünyayı aşkın ve yetkin bir Tanrı'nın kudretinin bir yansıması olarak temaşa eder. Ateist ise, aynı manzarayı, arkasında ve temelinde hiçbir aşkın sebep ve anlam bulunmayan bir bunalım kaynağı olarak değerlendirir ve bu durumu bulantı hissiyle ifade eder. "Bulantı", insanın, varlığın manasızlığı ve hayatın boşunluğu karşısında içine düştüğü irkilme ve tiksinden ibarettir.¹⁷

İnsanın kâinatın yaratıcısına iman etmemesi, ilâhî vahiyden, sağlıklı inançtan uzaklaşması, bu uzaklaşma sebebiyle, kökeninin, misyonunun ne olduğu, sonunun ne olacağı gibi sorular karşısında tatmin edici cevaplar bulamaması, "boşluk problemi"ne yol açmıştır.¹⁸

Allah'ı inkâr eden, tanımayan kişi, sahipsiz, hâmisizdir. Bir yandan zamanın kısılcığında kıvrılırken, diğer yandan mekânın darlığında bunalır. Her zaman sıkıntılı bir ruh hali içerisinde.¹⁹

Allah'a gönülden bağlanmayan, hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu kabul edenler için, streten kurtulmak mümkün değildir. Çağımızın en büyük hastalığı ve en başta gelen huzursuzluk kaynağı olan stresin belirgin sebeplerinden birisi de inançsızlıktır. Allah'a güçlü bir imanla bağlı olmayan insanlar stres, kaygı, üzüntü gibi olumsuz ruh hallerine kolayca düşerler. İnsanların yaşadığı kaygının başlıca nedenlerinden birisi, Allah ile olan bağların ko-

¹⁶ Yazır, Muhammed Hamdi, (1984), "İztirâbât-ı Beşerin Sebebi Şirkîr", İlim-Ahlâk-İman, Hazırlayan: M. Rahmi Balaban, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 204; Pazarlı, Osman, (1982), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 38; Ulutürk, Veli, (2007), *Kur'an-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, İstanbul: Işık Akademi Yayınları, s. 249; Macit, Nadim, (1992), *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Konya, s. 319.

¹⁷ Gürsoy, Kenan, (1991), *J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 80, 83.

¹⁸ Nahlavi, Abdurrahman, (1997), *Çağdaş Sorunlara Karşı İslâmi Eğitim*, Çev. İsmail Kodaz, Ankara: Esra Yayınları, s. 243-244.

¹⁹ Eren, Şadi, (1996), *İnsan ve Eğitim*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, s. 29.

pukluğudur. Allah'ın varlığını kabul etmedikçe insanın ruhu tam anlamıyla huzur bulamaz.²⁰

Nevrozlara dindarlardan çok, ateist veya agnostik kişilerde rastlanıldığını gösteren istatistiklere dikkat çeken araştırmacılar vardır. Dinî inançtan yoksun olmanın bireylerde ruh ve sinir hastalıklarına yol açabileceğini ortaya koyabilecek sayısız deliller mevcuttur. Yapılan bilimsel incelemeler ruh hastalıklarının daha çok dinsizlerde görüldüğünü, insanın Allah'tan uzaklaştıkça, manevî yaşantıya yabancılaştıkça daha fazla bunaldığını ispat etmektedir. Çeşitli araştırma sonuçlarına göre, Allah ile bağı kesen insanlar arasında bunalımlarda, intiharlarda, ruhsal bozukluklarda sürekli artış görülmektedir. Yine dinden uzak olma ile depresyon arasındaki ilişkiler pozitif bulunmuştur. Depresyonun ortaya çıkış sebepleri arasında, tanrıya inanışın zayıflaması, önemli bir yer tutmaktadır. İşte bu şekilde akıl hastalıklarının temelinde manevî şuur eksikliğinin olduğunun tespit edilmesi, dini psikiyatrinin ilgi alanına getirmiştir.²¹ Günümüzde psikiyatrinin dinle ilgilendiği tam olarak söylenemese de, ilgilenmesi gerektiği ihtiyacı yavaş yavaş dile getirilmeye başlanmıştır.

Bir kimsenin din ile olan bağları zayıflamaya, yok olmaya yüz tuttuğu zaman, kendisini sadece dünya ve dünyadakilerle tatmin etmeye çalışır; bu andan itibaren kaçınılmaz olarak kaygı ve sıkıntı baş gösterir. Ancak Allah'a iman ve kulluk sayesinde elde edebileceği tatmine ulaşamadığı için, asıl sebep yerine sıkıntının kendisiyle uğraşmaya kalkışacaktır. Sıkıntıdan kurtulmanın yollarını, Allah'a iman etmenin dışında, başka yerlerde aradığı için ruhî bunalımların acı sonuçlarından hiçbir zaman kendisini kurtaramayacaktır.²²

²⁰ Çubukçu, İbrahim Agâh, (1977), *İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, s. 17; Peker, Hüseyin, (1993), *Dinî İnanç ve Stres İlişkisi*, *Din Öğretimi Dergisi*, 38, 53; Sibâî, Zuheyr Ahmed, Abdurrahim, Şeyh İdris, (1998), *Üzüntüden Kurtul*, Çev. Murat Arısal, Konya: Uysal Kitabevi, s. 78; Şerbînî, Lütfî Abdülazîz, (1999), *Stresi Yen*, Çev. Taceddin Uzun, Konya: Uysal Kitabevi, s. 126; Aydın, Hayati, (1999), *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 184.

²¹ Canatan, Burhanettin, (tsz.), *İslâmiyette Ruh Sağlığı*, Konya: Canatan Yayınları, s. 44-45; Öner, Necati, (1989), *Stres ve Dinî İnanç*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.14; Arvasi, S. Ahmed, (tsz.), *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul: Burak Yayınevi, s. 77; Kutub, Muhammed, (1990), *Tevhid*, Çev. Nureddin Yıldız, İstanbul: Risale Yayınları, s. 189; Muhammed, Kutub, (2006), *İslâm İnanç*, Çev. Nureddin Yıldız, İstanbul: Risale Yayınları, s. 194; Bozdağ, Muhammed, (2006), *İstemenin Esrarı*, İstanbul: Nesil Yayınları, s. 46; Tevfik, *Rûhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı*, s. 119; Yapıcı, s. 122.

²² Özcan, Mehmed Tevfik, (1966), *Angoisse: Sıkıntı*, Ankara: Güven Matbaası, s. 65-66; Kam, s. 50.

Bazı psikolog ve psikanalistlere göre, maddî bolluk ve zenginlik içerisindeki modern hayat, insanın ıstırap ve varoluşsal kaygısını artırmıştır. İnsan maddi ihtiyaçlarını, nefsanî arzularını bütünüyle tatmin etse, varlık ve imkân içerisinde yüzse bile, inanmadığı sürece huzursuz olmaya mahkûmdur. İnsan işlerinde çalışmalarında ne kadar başarılı olursa olsun, inançsızsa daima içinde bir boşluk duyar, aradığı huzuru bir türlü bulamaz. Manevi inançla doldurmadığı bu boşluğu ise, mal, mülk, makam, mevki hırsıyla, şehvet arzusuyla doldurmaya çalışır.²³

Dünya toplumları gittikçe bunalımlar dönemine girmektedir. Bu bunalımlar her yaşta insan üzerinde tesirini göstermektedir. Gelişmiş, en ileri yöntem ve tekniklerle çalışan psikologlar bile bu bunalım karşısında çaresizdirler. Günümüzün maddeci hayat tarzında manevî değerlerin mahkûm edilmesi sebebiyle, insanların ruh dünyasına inilememektedir. İşte insandaki bunalım ve sıkıntının gerçek sebebi, insan doğasında var olan ruhsal potansiyelin / fonksiyonun atıl kalmasıdır.²⁴

Dünyada krizlerin ve bunalımların olmadığı bir döneme rastlamamak mümkün değildir. Asrımızda ruh hastalarının, bunalımda olanların sayısında bütün dünyada bir artış olduğu görülebilmektedir. Bunalımın, stresin artışı tetikleyen sebeplerden birisi de dinî yaşayışın zayıflaması, dinî inancın toplumlarda gereği gibi değerini koruyamamasıdır. Dinî inancın zayıflamasıyla birlikte bunalımda olanların, çeşitli ruhsal rahatsızlıklara yakalananların, bu yüzden de ruh hekimlerine başvuruların, hatta canına bile kıyabilenlerin sayısında artış olmuştur. İnsanların manevî ihtiyaçlarının tatmin edilmeyişi, hayatın akışı içerisinde ihmal edilmesi mutsuzluk doğurmuştur. Manevi çöküntü ve buhranlara yol açmıştır. Örneğin, çağımızda Batı dünyasında maddî refaha rağmen, “manevî açlık krizi” diyebileceğimiz bunalımlar vardır. Bu krizin en önemli sebeplerinden birisi, insanın hayatına anlam kazandıran kutsal bir referansın toplum hayatındaki etkisini kaybetmiş olmasıdır.²⁵

²³ Bedrî, Malik Babikir, (1979), *Müslüman Psikologların Çıkmazı*, Çev. Harun Şencan, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 95; Liebman, Joshua Loth, (1962), *Kalb Huzuru*, Çev. Sofi Huri, İstanbul: Amerikan Bord Neşriyat, s. 147; Elmacıoğlu, Tuncer, (1999), *Bilgece Yaşamak*, İstanbul: Beyaz Yayınları, s. 87; Pehlivanoğlu, Rasim, (2000), *Başarıyı Tanıyalım*, İstanbul: Uygun Basım, s. 5; Coşkun, İbrahim, (tsz.), *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Konya: Tekin Kitabevi, s. 234-235; Tefik, *Rûhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı*, s. 172.

²⁴ Doğru, Adil, (1987), *Sosyal Değişme ve Bunalım*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 5, 20.

²⁵ Küçükcan, Talip, (1997), *Manevî Açlık ve Gençlik Bunalımı*, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4, 63; Saygılı, Sefa, (1998), *Strese Son*, İstanbul: TÜRDAV Neşriyatı, s. 162-164; Aydın, Hüseyin, (1995), *Günümüz Toplumunda İman Problemi*, Ankara: Karakoç Yayınları, s. 212; Kimter, Nurtan, (2002), “Dini İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Editör: Hayati Hökekleli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, s. 183; Öner, s. 66.

Çağımızın maddeci birey ve toplumlarının sıkıntısı, metafizik sıkıntıdır. J. P. Sartre ve Albert Camus, bir haksızlığa uğradığından, açlığa maruz kaldığından, iyi bir yaşam düzeyine sahip olmadığından yahut maddi imkân azlığından dolayı sıkıntıya / bunalıma düştüğünü söylemiyor. Onların ifade etmeye çalıştığı durum, metafizik bunalımlar ve manevî krizlerdir. Bu bunalım ve krizler ise ancak din sayesinde ortadan kaldırılabilirler.²⁶

Eğer insanlar Tanrı fikrini kaybederlerse, -sosyal açıdan bakıldığında- kitleler salgın halde akıl hastalıkları geçirmeye başlarlar. Çağımızda bu salgınlara tanıklık etmekteyiz.²⁷

Din duygusunun zayıfladığı toplumlarda akıl hastalıklarının arttığına dair gözlemler yapılmıştır. İnançsızlığın ve sırf maddî hazlara dalmanın sonuçları Batı toplumlarında etkisini her geçen gün hissettirmektedir. Toplumsal hayata ilişkin hoşnutsuzluk, kaygı ve gerginlik örnekleri birer birer ortaya çıkmaktadır. Maddi ihtiyaçların sağlanması yönünde her türlü önlemin alındığı, garantinin temin dildiği İsveç'te yapılan araştırmada insanların sıkıntılı bir hayat yaşadıkları, sürekli yakındıkları, sınırlarının gergin olduğu gözlenmiştir. Bazıları bu sıkıcılıktan kurtulmak için intihara sığınmayı seçmektedirler. Araştırmacı, söz konusu mutsuzluğun arkasındaki sırrın imansızlık olduğu sonucuna varmıştır.²⁸

İnanç yoksunluğu ve maneviyat zayıflığı olan insanlar arasında, intihar olaylarına daha sık rastlanır. Yapılan araştırmalara bakıldığında, dinî inancı zayıf olanların, sağlıklı bir dini inanca sahip olanlardan daha çok intihara kalkıştıkları görülür.²⁹

III. Kur'an'da İnkârın Ruh Sağlığını Olumsuz Olarak Etkilediğine İşaret Eden Âyetler

Kur'an, Allah'a ve diğer iman esaslarına inanmayı emretmek suretiyle, ruhsal hastalıkların meydana gelmesini önemli ölçüde engellemiş, müminlerin ruh sağlığını dengede tutmayı ve düzenlemeyi amaçlamıştır. Allah'a yabancı-

²⁶ Şeraiti, Ali, (1997), *İnsan*, Çev. Şamil Öcal, Ankara: Fecr Yayınevi, s. 329-332.

²⁷ Jung, Carl Gustav, (1998), *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayıncılık, s. 92.

²⁸ el-Kardavî, Yusuf, (2003), *İman ve Hayat*, Çev. Abdulvahhab Öztürk, İstanbul: Hilal Yayınları, s. 82, 355; Tefik, *Rûhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı*, s. 120.

²⁹ Karaçay, Yusuf, (2002), *Çocukluktan Evliliğe Ruh Sağlığı*, İstanbul: Zafer Yayınları, s. 73; Eroğlu, s. 99; Peker, *Din Psikolojisi*, s. 245.

laşmanın sebep olduğu manevî boşluğu ve bu durumun yol açtığı acı sonu farklı şekillerde anlatmıştır.³⁰

Kur'an, inkârî içsel huzuru sağlamanın önündeki en büyük engel olarak görür. Kullanmış olduğu tasvir ve anlatımlarda müşriklerin büyük stres yaşadıklarına dikkat çeker. Kur'an, "dîk", "dank" gibi kelimeleri, özellikle Allah'tan yüz çeviren ve O'nun rehberliğini reddeden kimselerin bu dünyadayken çektikleri ıstırapı anlatmak için kullanır.³¹

Yüce Allah, bir âyette, "dîk" ve "harec" kelimelerini kullanarak, yeryüzünden göğe doğru yükseldiği için nefes almakta zorlanan insan benzetmesine başvurarak, inkârcı bir kimsenin ruh halini tasvir eder:

*"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslam'a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü, o kimse göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle pislik (sıkıntı) çökertir."*³²

Âyette, "dîk" kelimesini "harec" kelimesinin izlemesinin amacı, "dîk" kelimesinin anlamını pekiştirmektir. Çünkü "harec" kelimesinde sadece "darlık" manası olmayıp "şiddetli darlık" anlamı mevcuttur.³³ "Göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar." ifadesi "dîk" sözcüğünün açıklaması mahiyetindedir.³⁴

İbn Abbas bu âyeti okurken, yanındakilere, "Aranızda Benî Bekir kabilesinden kimse var mı?" diye sormuş, bir adam "Ben varım." cevabını vermiştir. İbn Abbas ona "harec" nedir, bilir misin diye sormuş, o da, "Ağaç ve dikenleri birbirine girift biçimde girmiş yer demektir." karşılığını vermiştir. Bunun üzerine İbn Abbas, işte kâfirin kalbi de böyledir, açıklamasını yapmıştır. Yine bir keresinde Hz. Ömer bu âyeti okurken Kinâne kabilesinden birisine "Harec nedir bilir misin?" diye sormuştur. Kinâneli şahıs, "Bilirim, çok sık ağaçlı, dikenli, ister evcil isterse vahşi olsun hiçbir hayvanın giremeyeceği yerdir." karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, işte münâfığın kalbi de öyledir, oraya iyilik ve erdem olarak hiçbir şey giremez, demiştir.³⁵

³⁰ Kılıç, Sadık, (1991), *Fıtratın Dirilişi*, İstanbul: Nehir Yayınları, s. 58; Kırcı, s. 163.

³¹ Attas, Muhammed Nakib, (2007), *İslâm'da Mutluluğun Anlam ve Tecrübesi*, Çev. Şaban Ali Düzgün, *Kelâm Araştırmaları*, 5:2, 103; Yılmaz, Ali, (2003), *Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezâhürleri*, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 122.

³² En'âm, 6/125.

³³ Ebussuûd, Muhammed İbn Muhammed el-İmâdî, (1994), *İrşâdu'l-akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III/183; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhîr, (1990), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru Suhûn li'n-Neşr ve't-Tenvîr, V/59.

³⁴ Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, (2003), *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kurân*, Çev. Vahdettin İnce, İstanbul: Kevser Yayınları, VII/497.

³⁵ Yıldırım, Celal, (tsz.), *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İzmir: Anadolu Yayınları, IV/2008-2009; Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 1993, III/132.

“Harec” kelimesinin bu anlamı gösteriyor ki, inkâr eden insanın iç dünyası adeta Arap saçına döner, vahşi hayvanların bile giremeyeceği kadar, ağaçları birbirine girmiş orman gibi olur. İmandan yoksun kimsenin kalbi öyle bir hal alır ki, iman oraya ulaşamaz. İman bu kimsenin kalbine varamadığı için Yüce Allah “harec” kelimesini kullanmıştır. Bu durum, inkârcı kişinin çok zahmet çekeceğini gösterir.³⁶

Saptırma, doğru yola iletmenin karşıtı bir haldir, dolayısıyla saptırmanın sonuçlarıyla doğru yola iletmenin sonuçları birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkar. Buna göre, doğru yola iletmenin yansımaları, göğsün açık ve geniş olması; saptırmanın yansımaları ise, daralma ve tıkanmadır.³⁷

Âyette geçen, “Dar ve tıkanık yapar.” sözünün anlamı şudur: Allah o kimsenin kalbini “lâ ilâhe illallah” kelimesinden yoksun bırakır, bu kelime kalbe girmez / tesir etmez. Bu durum onun kalbine darlık / sıkıntı verir.³⁸

Klasik yorumlara göre, eğer Yüce Allah, bir kimsenin dalâlette kalmasını, hak yoldan sapmasını dilerse, -kulun seçimine uygun olarak- kalbini daraltır, sıkır, bunalır, katılaştırır, anlayışını ve kavrayışını giderir, ilâhî gerçekleri kabul etme yollarını ona kapatır, o kişi hidâyetten, ilâhî gerçekleri kabulden kaçırır, inanmak onun için çok güç bir hale gelir, kalbine iman girmez. Sanki göğün çıkmak zorunda kalmış gibi sıkıntı içerisinde kalır. Gücünün yetmediği bir şeyi yapmaya çalışan, doğal olarak da bunu yapmaktan aciz kalan kimse gibi zorluk ve darlık çeker; ömrü üzüntüler içerisinde geçer. Zira vasıtasız göğün çıkmak insan gücünün sınırlarını aşar. Kâfiri imana davet etmek, ona göğün çıkmasını yani mümkün olmayan bir şeyi yapmasını teklif etmek gibidir. Ona İslâm’dan söz edildiğinde canı sıkılır, daralır, bunalır, tıkanır. Gökyüzüne çıkmak nasıl zor ise, imansızın da imana gelmesi, İslâm’ı kabul etmesi, kalbine imanın girmesi o derece zordur. Vasıtasız göğün çıkmanın imkânsızlığı gibi, onun da iman etmesi mümkün olmaz. Âyette yapılan tasvirler, inkârcı bir kimsenin kalbindeki şiddetli darlık yüzünden, oraya imanın girmeyeceğini anlatan bir “mesel” / benzetmedir.³⁹

³⁶ el-Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed, (1993), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, VII/54; Toptaş, III/132; Bayraklı, Bayraktar, (2001), *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, VI/506.

³⁷ Tabatabâi, VII/497.

³⁸ Havva, Said, (1990), *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Şamil Yayınevi, IV/526.

³⁹ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer, (1995), *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmizi't-Tenzîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II/61; el-Kurtubî, VII/54-55; Ebussuûd, III/183; el-Beyzâvî, el-Kâdi Nâsiruddîn, (1988), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut:

Âyetteki anlam akışından ve “*harec*” kelimesinin manasından hareketle müfessirler, âyette yapılan benzetmeyi, inkârcının kalbine imanın girmesindeki zorluk olarak yorumlamışlardır. Kanaatimizce, âyette sözü edilen zorluk, sadece imanın, inkârcının kalbine giriş aşamasıyla sınırlı değildir. İnkârcı, sadece imana davet edildiğinde zorluk ve sıkıntı yaşamaz. “*Harec*” kelimesiyle tasviri yapılan inkârcı kimsenin kalbi, her zaman için zorlanma ve sıkıntıyla karşı karşıya olabilecek niteliktedir. İnkârcı kimsenin yaşadığı sıkıntı ve zorlanma durumu, sadece imana davet edildiğinde yaşadığı bir darlık ve zorluk durumu değildir. Âyet, inkârda kaldığı sürece, inkârcının her zaman yaşayabileceği olumsuz bir ruh haline de işaret etmektedir. Nitekim ister imana davet aşamasında olsun, ister diğer zamanlarda olsun, inkâr halinin inkârcın kalbine darlık vereceği şeklinde âyeti yorumlayan müfessirler de vardır.

“*Harec*” kelimesi, imanın içine giremeyeceği kadar dar, girift, karışık bir kalbi anlatır. Bu kelime aynı zamanda inkârcı kimsenin kalbini, mevcut haliyle, kaos içerisinde, karışıklık ve belirsizliklerin hakim olduğu, darlığın, sıkıntının, bunalımın yaşandığı, huzur, rahatlık, genişlik ve inşirâhtan yoksun olduğu bir kalp olarak tasvir eder.

Âyeti şu şekilde de anlayabiliriz: İnkârcı kişi, içine düştüğü darlığın, zorluğun, sıkıntının, bunalımın, huzursuzluğun farkındadır. Kendisini bu durumdan kurtaracak olan imana bir türlü yanaşmaz, sadece maruz kaldığı sıkıntıdan kurtulmayı ister. Fakat sıkıntıya sebep olan inkârdan vazgeçmeyi istemediği için kendisini hiçbir zaman bunalımdan kurtaramaz. Sıkıntının kaynağının imansızlık olduğunu, kendisini bu sıkıntıdan ancak imanın kurtarabileceğini kabul etmez. Bu yüzden, inkârcının kalbi hem içerisine iman giremeyecek kadar dardır, hem de imansızlıktan dolayı darlık ve sıkıntı içerisindedir.

Âyete, günümüzdeki ilmî gelişmelerden hareketle şu anlam yüklenmiştir: Çağımızda atmosfer basıncının yükseğe çıktıkça azaldığı bilinmektedir. İnsan yüksek yerlere çıktıkça kalbinde bir daralma olur ve nihayet nefes alamaz hale gelir. Nitekim yüksek yerlere çıkanlar belli bir noktadan sonra solunum cihazı kullanırlar. Âyette izah edilen psikolojik durum, Kur’an nâzil olduğu sırada henüz tam olarak, açıkça bilinmeyen maddî bir duruma / fizik kanunu-

Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I/320; el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, (1994), *Tefsîru'l-Kâsimî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, III/423; el-Cezâirî, Ebû Bekr Câbir, (1995), *Eyseru't-Tefâsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, II/117; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, (tsz.), *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, I/416-417; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (tsz.), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, III/2050; Vehbi, Mehmed, (1979), *Hulâsât-ül-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, IV/1525-1526; Bilmen, Ömer Nasuhi, (1985), *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, II/952; Ateş, Süleyman, (1991), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, III/233; Toptaş, III/132.

na⁴⁰ benzetilerek anlatılmıştır. İnkârın kalpte meydana getirdiği daraltma, yer-yüzünün yüksek tabakalarındaki oksijen azlığına, atmosferin üst tabakalarına çıkıldıkça nefes alıp vermenin güçleşeceğine, göğsün daralıp sıkılacağına benzetilerek ortaya konmuştur. Günümüzde yapılan araştırmalar, tropikal bölgelerde 18 km, kutuplarda 12 km kalınlığındaki atmosfer tabakasının canlıların yaşaması için uygun olduğunu ortaya koymuştur. Belirtilen mesafeden aşama aşama yükseldikçe oksijen oranının gitgide azaldığı görülür. 18 kilometreden itibaren yukarıya doğru çıkıldıkça solunum güçleşir, hatta imkânsız hale gelir. İşte inkârcı kimseler de manen benzer bir durumu yaşarlar. Sorunları ve sıkıntıları için çıkış yolu bulamazlar. Yaşadıkları bu psikolojik hal kalp daralması olarak tarif edilir.⁴¹

Yüce Allah, müminin iman üzere yaşadığı ruh halini, *“hayâten tayyibeten”* (16/97) diye ifade ederken, inkârcıların, inkârcılıklarından dolayı maruz kaldıkları ruh halini *“maîşeten danken”* diye nitelendirir. Müminler, imanın sağladığı, iç huzuru, kalp rahatlığı ve memnuniyet hali içerisinde yaşarlarken, inkârcılar, manevî anlamda darlık ve sıkıntı içerisinde hayat sürmeye mahkûm olurlar. Allah ile olan bağlarının koparması, *“O’nu anmaktan yüz çevirmesi”*, hayatı / yaşamayı sadece maddî dünyanın imkân ve hazlarıyla sınırlı görmesi, inkârcının dar ve sıkıntılı, bunalımlı bir hayat sürmesine sebep olur:

*“Ama kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz.”*⁴²

Âyette geçen *“sıkıntılı geçim”*, maddî açıdan fakirlik değildir. Burada tasviri yapılan kimse, görünürde zengin, büyük maddî imkânlarla ve hâkimiyete sahip olsa bile vicdan rahatlığından yoksundur. Allah’tan kopuk bir hayat yaşayan, *“Zikr”* den yani Kur’an’dan, onun yol göstericiliğine tabi olmaktan, İslâm dininden ve gereklerini yerine getirmekten yüz çeviren kimse, dünyada dar ve sıkıntılı, karanlık / belirsiz bir hayat yaşar, sürekli vicdan azabı çeker, gerçek mutluluk ve huzurdan yoksun kalır. Zahiren nimetler içerisinde bulun-

⁴⁰ İnsanoğlu tarihin her döneminde dağa inip çıkmıştır ve yükseklerde nefesinin daraldığını tecrübe etmiştir. İnsan hava basıncı konusunda eser okumasa bile, yüksek bir yere çıktığında basıncın olduğunu, aşağı inince de kaybolduğunu fark edebilir. Onun için Kur’an’ın indiği dönemlerdeki insanların basınçla ilgili hiçbir malumatları yoktur diyemeyiz. Uhud dağına tepesine çıkılırsa, hava basıncı tecrübe edilebilir. Dolayısıyla, âyetin hava basıncıyla ilişkilendirilerek izah edilmesi, inanmayan kimsenin çektiği sıkıntının yükseğe çıkan kimsenin maruz kaldığı solunum zorluğu ve kalp sıkışmasına benzetilmesi, sadece son asırlardaki ilmî gelişmelerle sınırlandırılmaz. (Toptaş, III/132-133)

⁴¹ el-Merâğî, Ahmed Mustafâ, (1998), *Tefsîru'l-Merâğî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, III/198; Havva, IV/526; Yıldırım, IV/2010; Bayraklı, VI/506.

⁴² Tâhâ, 20/124.

sa, istediğini yiyip içebilse, giyebilse, dilediği yerde oturabilse bile, kalbi “*dîk ve harec*” yani dar ve tıkanık, çalkantılı, şaşkın ve kuşkucu bir hal içindedir. Onun için aç gözlülüğün, kanaatsizliğin, doyumsuzluğun, bencilliğin, hırsın hâkim olduğu zor, kaygı, elem ve endişe dolu, hastalıklı, sıkıntılı ve dar bir hayat tarzı vardır. Ona mal ve imkân verilse, her defasında artırılrsa, bunu az bulur ve daha çoğunu ister, yoksunluk içerisinde bırakılsa Allah’ın takdirine razı olmaz. Her iki durumda da mutsuz ve sıkıntılı bir hayat yaşar. Bir yandan sahip olduğu şeyleri artırma peşinde kendini tüketirken, öte yandan bunların eksilmesi ya da yok olması / elinden gitmesi kaygısını yaşar. Bu, herhangi bir gerçek anlam ve amaçtan yoksun, manevî açıdan dar ve kısır bir durumdur.⁴³

Hak dine teslim olan kimse ise, Allah’a olan tevekkülü sayesinde huzur, kanaat ve güven içerisinde, kaygıdan, sıkıntıdan, endişeden uzak bir şekilde yaşar, onun için hayat, “*hayât-ı tayyibe*” olur. “*Maîşeten danken*”in zıddı, “*hayâten tayyibeten*”⁴⁴dir. Kalp ancak Allah’a bağlı kalmakla huzur ve istikrar bulur; Kur’an gibi sağlam bir kaynağa dayanmakla güven ve rahata kavuşur. İmanın verdiği iç huzuru, insan hayatına derinlik, genişlik ve bereket kazandırır.⁴⁵

Bazıları “dar yaşam”ın âhirette cehennemde yaşanacak sıkıntı, kabir azabı, kabrin kişiyi sıkması olduğunu söylemiştir.⁴⁶ Fakat âyetin akışına ve müfessirleri genel kanaatine baktığımızda, söz konusu yaşam darlığının dünya hayatında yaşandığı anlaşılır.

İnsan ne kadar maddî bolluk ve imkân içerisinde bulunursa bulunsun, iman etmediği sürece ıstırap ve kaygıdan kurtulamaz. İman etmeyen kimse, maddî ihtiyaçlarını bütünüyle karşılasa bile, her zaman huzursuzluk yaşar. İçinde duyduğu boşluğu, manevî açlığı, mal mülk, makam mevki hırsıyla,

⁴³ er-Râzî, Fahreddîn, (1997), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, VIII/110-111; eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed, (1995), *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, III/486-487; en-Nesefî, Abdullah İbn Ahmed, (1996), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut, Dâru'n-Nefâis, III/105; el-Merâğî, VI/134; el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, (1989), *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, III/56; Hicâzî, Muhammed Mahmûd, (1991), *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, II/511; es-Sa'dî, Abdurrahman İbn Nâsır, (1996), *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, s. 464-465; Kutub, Seyyid, (1997), *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'ş-Şurûk, VI/2355; Esed, Muhammed, (1997), *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, s. 642; es-Sâbûnî, II/250; ez-Zuhaylî, Vehbe, (1991), *et-Tefsîru'l-Münîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, XI/298; Ateş, V/455; Duman, M. Zeki, (2006), *Beyânu'l-Hak*, Ankara: Fecr Yayınevi, I/388.

⁴⁴ Nahl, 16/97.

⁴⁵ er-Râzî, VIII/111; eş-Şevkânî, III/486-487; en-Nesefî, III/105; Kutub, VI/2355; Duman, I/388.

⁴⁶ er-Râzî, VIII/111; el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, (tsz.), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, III/431; es-Sa'dî, s. 465; es-Sâbûnî, II/250.

maddî hazlarla doldurmaya çalışır. Sahip olduğu maddî bolluğa rağmen, manevî doyumsuzluğun sebep olduğu huzursuzluğa mahkûm olur. İyi bir maddî yaşam düzeyine sahip olduğu, her türlü maddî yaşam garantisinin sağlanmaya çalışıldığı durumlarda bile inkârcı kimselerin şikâyetleri, sıkıntıları, bunalımları, krizleri sona ermez. Kur'an, maddî imkân ve bolluk içerisindeki inkârcıların, dünya hayatını acı ve azap içerisinde geçireceklerini haber verir. İnkârcıların bütün benlikleriyle sarıldıkları maddî imkânların, dünyevî hazların, inançsızlıktan doğan manevî boşluğu dolduramadığına dikkat çeker:

*"Onların ne malları, ne de evlâtları seni imrendirmesin. Allah bunlarla onlara dünya hayatında azap etmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor."*⁴⁷

*"Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin, Allah onlara dünyada bunlarla azap etmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor."*⁴⁸

Yüce Allah kâfirlere mal ve evlât vermek suretiyle dünya hayatında onlara azap eder. Servetleri ve evlâtları yüzünden zaman aman onlara bazı felâketler ve hoşlarına gitmeyen durumlar yaşatır; birçok zorluklara, yıkımlara maruz bırakır. Allah'ın kişiye dünyada malıyla azap etmesi, malın onu huzursuz edip sıkıntıya sokmasıdır. Bu kişi malı büyük gayret ve sıkıntılar sonucunda elde eder, hem bedenen yorulur hem de kalbi dert çeker, elem duyar. Mal tutkunu olan kimse, sürekli malını kaybetme korkusu yaşar, onu koruma uğruna kendini tüketir; malının ona faydası yok denecek kadar az olur. Kendini mala sahip olmanın zevkine ve hazzına kaptırır. Düşkünlük gösteren kimse için mal ve evlât azap vesilesidir. Böylesi kimseler sürekli malı korumayı düşünürler, düşündükçe de mala karşı düşkünlükleri artar. Bir türlü iç huzuru bulamazlar. Aynı şekilde insan çeşitli şekillerde çocukları yüzünden, onları yetiştirirken sıkıntı çeker. Mal ve evlat kaygısı onun bütün hayatını kuşatır; bunlara duyduğu hırs uykusunu kaçırır, sinirlerini harap eder. Bu hal ölünceye kadar böyle devam eder gider.⁴⁹

Dünya insan için tatlı ve cezp edicidir, duygular ona meyillidir. Bu meyil aşırı bir şekilde çoğalır, insan bütününü ona yönelir ve kendini kaptırırsa, Allah'ı anmaktan yoksun kalır; kalbinde imana karşı bir kasvet / katılık meydana gelir. İnkârcılar için malların ve çocukların çokluğu onları imandan ve Allah için samimiyet göstermekten alıkoyan bir uğraştır. İnkârcılar mal ve oğul gibi

⁴⁷ Tevbe, 9/55.

⁴⁸ Tevbe, 9/85.

⁴⁹ ez-Zemahşerî, II/272; er-Râzî, VI/72; el-Kurtubî, VIII/104; el-Merâğî, IV/112-113; Kutub, III/1666; Hicâzî, I/894; ez-Zuhaylî, X/250; es-Sa'dî, s. 300, 305; es-Sâbûnî, I/542, 554; Bilmen, III/1282; 1313; Ateş, IV/92.

dünyevî şeylerle öylesine meşgul olurlar ki, ilâhî gerçeklerden gafil, ebedî geleceği ve mutluluğu düşünmekten yoksun kalırlar. Mal ile böylesine meşgul olmak, kişiyi Allah'ı anmaktan alıkoyacak şekilde oyalar. Kalpleri büsbütün mala bağlanır; mal, arzu ve isteklerinin en üst gayesi, ilgilerini üzerinde topladıkları amaçlarının odak noktası haline gelir, böylece hayatlarında âhirete ilişkin hiçbir şeye yer vermezler. Dünyevî hazlarla oyalanırken, mal ve evlât ile aşırı şekilde meşgul olurken âkabetlerinin / sonlarının ne olacağını düşünmezler / unuturlar.⁵⁰

Yüce Allah yapmış olduğu bir benzetmede imanı, mümine, güven, huzur, ruh yüceliği sağlayan “gökyüzünde koruma altında bulunma”ya benzetir. Buna karşılık, inkârcının huzursuzluğunu, kaygısını, kararsızlığını “gökten düşmüş olma”ya benzeterek anlatır. İnkârcı, sadece “gökten düşmüş gibi olmakla” kalmaz, onu bir yandan “kuş kapar”ken, diğer yandan “rüzgâr uzak bir yere sürükler.” Allah, burada, inkârın sebep olduğu köksüzlüğe, kararsızlığa, güvensizliğe karşılık, imanın sağladığı güven ve huzura işaret eder. Her ikisinin sonuçlarını insanların idraklerine sunar:

“Allah’a ortak koşmadan hâlis olarak O’nu birleyenler olun. Kim Allah’a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.”⁵¹

Âyette yapılan benzetme hem “mürekkep teşbih” hem de “mufarrak teşbih” olarak değerlendirilebilir. Eğer “mufarrak teşbih” olduğunu kabul edecek olursak, imanın yüceliği “gökyüzü”ne benzetilir. İmanı terk eden, Allah’a ortak koşan kimse gökyüzünden düşmüş olur. İnsanı helâk eden, düşünce bütünlüğünü dağıtan arzu ve eğilimler ise kapıp kaçan kuşlara, sapıklığa düşüren şeytanlar ise, şiddetli esen, felâket ve zarar getiren rüzgârlara benzetilir.⁵²

Âyette Allah’a ortak koşan kimsenin doğru bir tasviri yapılmaktadır. Burada yapılan benzetmede “gökyüzü” insanın aslî fitratı anlamındadır. İnsan yaratılıştan Tevhîd ilkesini kabule hazırdır. Bu hazır bulunuşluğa bağlı olarak Peygamberin getirdiği mesajları kabul edenler, yaratılış özelliklerinde sabit kalırlar ve bu yönlerini geliştirirler. Âyette korunmuşluk ve yükseklik bakımından iman, gökyüzüne benzetilir. Allah’ı inkâr eden ve O’na ortak koşan kimseler ise, aslî fitrat olarak nitelenen “gökyüzü”nden düşer. En yüksekteki iman semasından aşağı düşer, yokluğa doğru gider. Kendisine iç rahatlığı, gü-

⁵⁰ ez-Zemahşerî, II/272; er-Râzî, VI/72; es-Sa’dî, s. 300, 305; es-Sâbûnî, I/542, 554; Derveze, İzzet, (1998), *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkaya ve diğerleri, İstanbul: Ekin Yayınları, VII/351; Bilmen, III/1313.

⁵¹ Hac, 22/31.

⁵² ez-Zemahşerî, III/152; er-Râzî, VIII/223; en-Nesefî, III/154.

ven ve kararlılık verecek / sağlayacak olan tevhîd inancı gibi bir dayanaktan yoksun kalır. Bu düşünüş sırasında da onu kuşlar kapar yani sapıtırıcı liderlerin ve şeytanın etkisi altına girer, yıkıcı akımların telkinlerine kapılır. Burada, insanı kapan kuşlar, iman yolunda engel oluşturan insanlar ve şeytanlardır. Müşrik kimse, imana sarılmayı terk ederse, şeytan gibi güçler onun dinini dünyasını paramparça eder. Allah'a ortak koşan kişi, rüzgâra benzetilen boş kuruntularının, nefsinin hevâ, arzu ve isteklerinin esiri olur. Bu faktörler, kişiyi sapıklık yönünde alçaltırlar, inkâr çukuruna doğru düşürürler. Allah'a ortak koşan kimse hakkında yapılan, "yukarıdan düşme, kuş tarafından kapılma ve rüzgâr tarafından savrulma" gibi benzetmeler, müşriğin kişiliğindeki köksüzlüğü kararsızlığı anlatır. Müşrik kimse, sağlam bir dayanağa tutunamaz, onu yaşadığı hayata bağlayacak sabit bir ilkeler manzumesi üzerinde karar kılamaz.⁵³

Sistemli bir inanç kurumu olan İslâm, müminlere istedikleri psikolojik tatmini sağlar. İnanç ilkelerini tevhîd esasına dayandıran, değerlerini, tutum ve davranış esaslarını Kur'an'dan alan bir mümin, duygu ve düşüncelerinde inanç ve davranışlarında, kısacası kişiliğinin işleyişinde tam bir bütünlük yaşar. Müşrik bir kimse ise, sahip olduğu inanç yapısı gereği kişilik parçalanmasına uğrar. Gerek dış dünyadan tanrılaştırdığı güç ve etki odakları, gerekse tanrısal değer ve önem atfettiği arzu ve eğilimleri, müşrikin bütüncül bir kişilik oluşturmaya engel olur. Kişiliğe hükmeden güçlerdeki parçalanmışlık, amaç ve hedeflerdeki parçalanmışlığı, kararsızlığı, belirsizliği beraberinde getirir. Bu ruh hali müşriki, tedirgin, huzursuz, kaygılı, elemli, endişeli, mutsuz ve yılgın bir hayat yaşamaya mahkûm eder. Kur'an, müşrikin bu ruh halini, birden fazla sahibi olan ve her konuda farklı farklı efendilerin isteklerine, emirlerine muhatap olan bir köleye benzeterek anlatır. Tevhîd inancına bağlanan mümini ise, bir tek sahibi olan köleye benzetir. Böylece mümin ile müşrikin durumunu karşılıklı tasvir eder. İman ile şirkin insanların ruh hali üzerindeki etkilerini açıkça anlatmaya çalışır:

*"Allah bir misal verdi: Birbiriyle çekişen ortaklara bağlı olan bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan adam. Şimdi bu ikisinin durumu bir olur mu? Hamd yalnız Allah'a mahsustur, fakat çokları bilmiyorlar."*⁵⁴

Yüce Allah mümin bir kul⁵⁵ ile müşrik bir kimsenin durumlarını, iki kölenin durumlarını misal vererek açıklar. Kölelerden birisi huysuz, geçimsiz,

⁵³ el-Mevdudî, III/330; es-Sa'dî, s. 487; Kutub, IV/2421-2422; Ateş, VI/24; Toptaş, V/294.

⁵⁴ Zuhuf, 39/29.

⁵⁵ Efendisi tek olan kölenin işi gücü bellidir, sahibinin istek ve arzularını, onu memnun edecek şeyleri bilir ve elinden geldiğince yerine getirmeye çalışır. Güç ve kabiliyetlerini dağıtmadan birleştirir. Görevini yapabilmenin huzur ve güveni içerisindedir. Yalnız bir efendiye

aralarında görüş ve yöneliş ayrılığı bulunan kişiler tarafından ortaklaşa çalıştırılmaktadır. Ötekinin ise tek bir efendisi vardır yani efendisinden başka hiç kimse ona sahip değildir.

Birden fazla efendisi olan köle konusunda efendi / sahip ortaklar asla anlaşamazlar, sürekli aralarında çekişir dururlar. Aralarında uyum bulunmayan efendilerden her biri köleyi bir tarafa çeker, ona farklı emirler verir. Onlardan her biri kölenin kendine ait olduğunu düşünerek onu değişik iş ve uğraşlarda çalıştırırlar. Her biri kendisinden ayrı bir hizmet bekler, başka türlü yükümlülükler yükler. Zavallı köle hangisinin emrine uyacağını bilemez, bunlar arasında şaşkın ve perişan bir duruma düşer; büyük yorgunluk ve bitkinlik yaşar. Birinin hoşnutluğunu kazansa, diğerinin düşmanlığını üzerine çeker. Kararsız, elemli, huzursuz, sıkıntı ve ıstırap içerisinde yaşamak zorunda kalır vicdanen rahat yüzü görmez. Gayreti darmadağın, kalbi paramparça olur. Hizmeti ile kimi memnun edeceğini bilemez, ihtiyaçları konusunda hangisine dayanıp güveneceğini, kimden merhamet dileyeceğini şaşırır. Efendilerinden birisi şöyle dursun, onlardan hiçbirini memnun edemez. Sürekli bir şekilde her birisinden ayrı ayrı eza ve cefa çeker. Âyette, müşrik kimse ve onun taptığı varlıklar, aralarında anlaşmazlık bulunan ortakların sahip olduğu bir köleye benzetilmiştir. Birçok tanrıya tapan kimse, hangisine kulluk edeceğini, dayanıp güveneceğini, hangi tanrıyı memnun edeceğini bilemez, şaşırıp kalır, sürekli endişe taşır.⁵⁶

Her çağda ve bölgede farklı inançlara mensup topluluklar bulunabilmektedir. Farklı dünya görüşlerinin sürdüştüğü, yarıştığı koşullarda, kendini batıl inanışların etkisinden kurtaramayan kimse, tedirgin, huzursuz, güvensiz ve yılgın olur. Kendi benliğini söz konusu gurupların benliğinde kaybeder. O guruplardan birisine yaranayım derken, diğerlerinin düşmanlıklarını üzerinde

bağlı olduğu için onun dediklerini yapar ve rahat eder, düşüncesi dağılmaz, ne yapacağını bilir. Hata etse bile efendisi tarafından bağışlanacağını düşünür. İşte mümin, tek efendisi olan ve bütün ilgisini, gayretini ona yönelten bir köleye benzetilmiştir. O, bütün benliğiyle, huzur içerisinde tek ve sağlam bir kaynağa yönelir, bağlanır. Ayakları yere sağlam basar. Düşünce ve amaç bütünlüğüne sahiptir, yaşantısında kendine olan güveni tamdır. Hayatın anlamını öğreten, sonsuz yaşama ümidi telkin eden mutlak kaynağa ulaşan mümin, bıkkınlık, yılgınlık, tedirginlik, kararsızlık, huzursuzluk, ümitsizlik ve güvensizlikten kurtulur. Tek kaynaktan emir alır ve en yüce otoriteye boyun eğer. Allah'ın râzı olduğu ve gazabını celbeden şeyleri, ona karşı yükümlülüklerini yerine getirir, işlerini önem sırasına göre yoluna koymakta güçlük çekmez. Huzur arayan kimse için, tek bir ilâha kulluk etmekten başka çare yoktur. (ez-Zemahşerî, IV/121-122; el-Kurtubî, XV/165; el-Beyzâvî, II/324; el-Kâsimî, VI/119; el-Merâğî, VIII/258; ez-Zuhaylî, XXIII/285; Kutub, V/3049; el-Mevdudî, V/104; Havva, XII/401; Bilmen, VI/3079; Ateş, VIII/6; Yıldırım, X/5235)

⁵⁶ ez-Zemahşerî, IV/121; el-Kurtubî, XV/165; el-Beyzâvî, II/324; Kâsimî, VI/119; el-Merâğî, VIII/258; ez-Zuhaylî, XXIII/285; Kutub, V/3049; el-Mevdudî, V/104; Havva, XII/401; Bilmen, VI/3079; Ateş, VIII/6.

toplar. Yolunu aydınlatan ve sonsuz mutluluk vadeden kaynaktan yoksun olduğu için kararsızdır.⁵⁷

Allah'a kulluk etmekten kaçınan kimse, birden fazla tanrıya kulluk ettiğinin farkında değildir. Burada sözü edilenler, insanlara çelişkili emirler veren, kendilerine kulluk ettirebilmek için insanları kendi yanlarına çekmeye çalışan çeşitli tanrılardır. Bunlar sadece birtakım nesnelere yapılmış putlara indirgenemez. Bu tanrılar, kişinin nefis arzuları, tutsağı olduğu mal ve servet, şan ve şöhret, her türlü çıkar için boyun eğilen makamlar ya da makam sahipleridir. Bütün bu güçler insanı etkileri altına alabilmek için uğraşır ve çoğu zaman birbirleriyle çelişen isteklerde bulunurlar. İsteği karşılanmayan güç odakları / merkezleri insanı derhal cezalandırmaya yeltenir. Kimi psikolojik baskı uygular, kimi küçük düşürür, kimi tecrit etmekle korkutur, kimi maddî açıdan zarar vermekle, kimi de kurulu düzenin otoritesiyle tehdit eder. Bütün bunlardan korunmanın yolu tek Allah'a inanmak, Tevhîd inancına sarılmaktır. Sağlıklı düşünebilen kimse, yalnız Allah'a kulluk eder, tanırlaştırılabilen varlıklardan bağımsız bir şekilde yaşar.⁵⁸

Yüce Allah, inkârcı bir kimsenin ruh halini, yerinden kopartılmış, bu yüzden de bir yerde durma imkânı olmayan kötü bir ağaca benzetir. Yapılan benzetme, inkârcının kişilik ve ruh hali hakkında bazı ipuçları verir. Buna göre inkârcı kişi, kararsız, şüpheli, kuruntulu, tedirgin, şaşkın, kendini güvende hissetmeyen bir kimsedir. İnkârcının benliğini kuşatan, şüphe, kuşku, kararsızlık, amacını, yönünü, yolunu belirleyememe, onda sürekli bir bunalım, ıstırap ve huzursuzluk meydana getirir:

“Kötü sözün durumu gövdesi yerinden koparılmış, kararı (yerinde durma imkânı) olmayan kötü bir ağaca benzer.”⁵⁹

Kötü söz / kelime, şirk, küfür, küfre çağrı, Allah'ı tanımamak, O'nun varlığı ve sıfatları hakkında bilgisiz ve ilgisiz kalmak, ilâhî gerçekleri yalanlamak, inkâr olarak nitelenebilecek söz ve davranışlarda bulunmaktır. Allah'ı inkâr etmek, üç kötü niteliği üzerinde taşıyan bir ağaca benzetilir. Birincisi, ağaç yararsız ve kötüdür, bünyesinde pek çok zarar barındırır. İkincisi, kökü kopuktur. Üçüncüsü, gövdesi kararsız olup dış tesirlerle şuraya buraya sürüklenir. Kötü söz kötü bir ağaç gibidir, meyvesinden yararlanılmaz, kökleri derine gitmez, sanki yerin üstünde gibidir, ayakta duracak hali yoktur, kolayca kopartılır, hafif bir rüzgârın esmesiyle şuraya buraya sürüklenir. Bu ağacın kalıcılığı / kararlılığı

⁵⁷ Yıldırım, X/5235.

⁵⁸ el-Mevdudî, V/104; Duman, II/167.

⁵⁹ İbrahim, 14/26.

yoktur. Âyette tasviri yapılan “kötü ağaç”, kâfirin kararsız, tutumunu, Allah’a isyanını, inkârın zayıf ve zararlı yanlarını temsil eder. İnkârın dayanağı / kanıtı-delili, kalıcılığı, gücü, insan fitratında aslı / kökü yoktur. İnsana kendi hakikatini unutturur, doğasındaki İslâm fitratını bozar, onu yaratıcısından uzaklaştırır. Âyette, kâfirin sözleri, herhangi bir delil ile desteklenmeyen, kararsız, yok olmaya mahkûm sözler olarak temsil edilir.⁶⁰

“Kötü kelime” sahibi olmakla nitelenen kimseler, arzu ve eğilimlerine kul olan, zayıf kişilikli, bilgi konusunda taklitçi insanlardır. “Kötü kelime” ve “kötü ağaç” benzetmeleriyle, itikâdî açıdan sıkıntıda olma, kalp darlığı çekme, düşünce bunalımı yaşama ve bunlara benzer zararlar dile getirilmiş olabilir. İnkâr da yukarıda tasviri yapılan ağaca benzer; onda iyilik, rahmet ve güven yoktur, insana eziyet verir, onu zehirler ve felâkete sürükler. İnkâr, insanda her zaman, köksüz, kararsız, şüpheli, umutsuz, şaşkın ve tedirgin bir ruh haline sebep olur. İnkârcı kimse dünyada şüphe, kuruntu ve inkâr fırtınasına tutulduğu için, her zaman tedirgin ve şaşkın olur.⁶¹

Yüce Allah bir âyette, “*veşdud alâ kulûbihim*” yani “kalplerini sık”, ifadesini kullanır. Aslında bu ifadeyi Hz. Mûsâ’nın ağzından nakleder. Hz. Mûsâ, Firavun ve adamlarının iman etmelerinden ümidini kesince, onların kalplerinin sıkıntı ve kaygı içerisinde kalması için beddua etmiştir. Aslında, Firavun ve adamları inkârcılığın sebep olduğu sıkıntı ve bunalıma zaten maruz kalmaktadırlar. Hz. Mûsâ, “*veşdüd*”, ifadesiyle, bu sıkıntının ve bunalımın daha da şiddetlenmesini, onları canlarından bezdirmesini istemektedir:

“Mûsâ: “Rabbimiz, dedi, sen Firavun’a ve adamlarına yakın hayatta süs ve nice mallar verdin. Rabbimiz, Senin yolundan saptırsınlar diye mi? Rabbimiz, onların mallarını yok et, kalplerini sık ki, acı azabı görünceye kadar inanmasınlar!”⁶²

Yüce Allah Firavun ve onun kavminin ileri gelenlerine büyük servetler vermiştir. Onlar da bu servetler sayesinde hem kendilerini hem de başkalarını sapıklığa düşürmüşler, Allah yolundan saptırmışlardır. Hz. Musa da onlar aleyhinde Allah’a şu duayı –daha doğrusu bedduayı- yapmış; saptırma ve aldatma vasıtalarının ellerinden alınmasını istemiştir:⁶³

⁶⁰ er-Râzî, VII/93; et-Tabresî, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasen İbn Fadl, (1997), *Mecmeu’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmî, VI/58-59; en-Nesefî, II/375; Ebussuûd, V/44; el-Cezâirî, III/56; ez-Zuhaylî, XIII/244; Havva, VII/392-393; Yıldırım, VI/3152; Ateş, V/24; Duman, II/343; Toptaş, IV/258.

⁶¹ İbn Âşûr, VII/224-225; el-Merâğî, V/125; Hicâzî, II/259; es-Sa’dî, s. 379; Bilmen, IV/1690; Yıldırım, VI/3152-3154.

⁶² Yunus, 10/88.

⁶³ Kutub, III/1817; Bilmen, III/1424; Ateş, IV/248-249.

“Rabbimiz onların mallarını mahvet / yok et, kalplerini alabildiğine sık, mühürle, katılaştır, iman edecek açık bir kapı, inşirah hali bulamasınlar. Acıklı azabı görünceye kadar da iman etmesinler.” Hz. Mûsâ'nın, acıklı azabı görünceye kadar onların inanmayacaklarını söylemesi, onların iman edip islah olmalarından, tövbe edip inkârcılıktan vazgeçmelerinden ümidini kestiğine işarettir. Yoksa Firavun ve çevresinin küfürde kalmalarını istiyor değildir. Hz. Musa da hak dine davet sırasında karşılaştığı güçlükler yüzünden zaman zaman üzüntü ve ümitsizliğe düşmüş olabilir.⁶⁴

Âyette geçen “*veşdud alâ kulûbihim*” ifadesinin anlamının, “kalplerini sık, içlerine korku sal, sıkıntı ver” manasında olması gerektiği ileri sürülmüştür.⁶⁵

Yüce Allah bir âyette, inkârcıların maruz kaldıkları / kalacakları sıkıntı ve zorluklara dikkat çeker. Burada sözü edilen sıkıntı ve zorluğun âhirette yaşanacağı yorumu yapılmışsa da, bahsi geçen sıkıntının dünyada yaşanabileceği de ifade edilmiştir. Buna göre, inkârı seçmek suretiyle rûhî gelişimini ve manevî ihtiyaçlarını ihmal eden inkârcı birey, sıkıntıya düşer, bunalım içerisinde kalır:

“*Onu dimdik bir yokuşa sardıracağım.*”⁶⁶

Âyette geçen “*saûd*”, üzerine tırmanılmaya mecbur edilen, fakat tırmanılması imkânsız olan sarp ve pürüzsüz dağ ya da kaya anlamındadır. “*Saûd*” kelimesi, “*urhikuhû*” fiili ile birlikte kullanıldığında aşırı derecede zor, acı veren sıkıntılı bir işi anlatır.⁶⁷

“*Seurhikuhû saûdâ*” ifadesiyle cehennemnin durumu tasvir edilmiştir; Cehennem azabının güç yetirilemeyecek / dayanılamayacak kadar şiddetli olduğu belirtilmiştir. “*Saûd*”, cehennemde insanların tırmanmak zorunda oldukları düz / pürüzsüz bir kayadır. Kişi en tepe noktaya tırmandığında ise, oradan aşağı en çukur yere yuvarlanır. Bu tasvirin Hz. Peygamber tarafından yapıldığı söylenir: “Cehennemde güçlük de olsa aşılması gerekli sarp yokuşu olan bir dağ vardır. Kâfir orya ancak yetmiş yılda tırmanır; zirveye vardığında, oradan cehennem dibine yuvarlanır. Sonra kalkar yeniden tırmanmaya çalışır, bu durum böyle sürüp gider. Ayrıca kişinin elleri ve ayakları bu tırmanış sırasında erir.”⁶⁸

⁶⁴ ez-Zemahşerî, II/352; el-Merâğî, IV/271; Kutub, III/1817; Havva, VI/466; Bilmen, III/1424; Ateş, IV/248-249.

⁶⁵ Ateş, IV/248; Bayraklı, IX/66-67.

⁶⁶ Müddessir, 74/17.

⁶⁷ Esed, s. 1205; Duman, I/44.

⁶⁸ ez-Zemahşerî, IV/635-636; er-Râzî, X/705; el-Mâverdî, VI/141; el-Kurtubî, XIX/49; eş-Şevkânî, V/407, 409; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, (1997), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, IV/472; ez-Zuhaylî, XXIX/227; es-Sâbûnî, III/476; Duman, I/44-45.

Yine âyetten anlaşıldığına göre, Yüce Allah, ilâhî mesajlara karşı çıkanların işlerini yokuşa sürecektir, zorlaştıracaktır. İlâhî mesajlara karşı inatla direnenler, Allah tarafından sıkıntı ve zorluklara maruz bırakılacaklardır.⁶⁹ Bu sıkıntı ve zorluk dünya hayatında çekilen bunalım ve kaygılar manasına gelir.

İman kolay, hoş giden bir yol olarak tasvir edilirken, inkâr engebeli, zorlu, meşakkatli bir yola benzetilir. İnkârcı kimse kolay yoldan zorlu yola sapan kimsedir. İnkârcı kimsenin hayatı keder, sıkıntı, darlık, bunalım ve çeşitli çalkantılarla kesilir. Onun bu durumu “*ke ennemâ yessa’adu fi’s-semâ*” (6/125) ifadeyle de tasvir edilir. İnkârcı kimse, takip ettiği yoldan yani yaşam tarzından dolayı nihâî anlamda hiçbir şeye ümit besleyemez ve huzur bulamaz.⁷⁰

İnsan manevî ve rûhî gerçekleri, ilâhî mesajları bilinçli olarak ihmal edebilir. Bu durum kaçınılmaz olarak onun rûhî gelişimine engel olur, fitrî saflığının kaybolmasına yol açar, dolayısıyla bireysel ve sosyal bunalımlara sebebiyet verir.⁷¹ Âyette sözü edilen “sarp yokuş”, İslâm dinine engel olmak için harcanan çabalar, çekilen sıkıntılar olarak da anlaşılmıştır.⁷²

Sonuç

Modernizmin hayata getirdiği kolaylıklar, hatta bazılarının dine alternatif olarak gördüğü bilim ve teknolojik gelişmeler, insanlara aradıkları mutluluk ve huzuru nihâî olarak, tam manasıyla getirememiştir. Dünyadaki gelişme ve ilerlemeler hangi düzeye ulaşırsa ulaşsın, bunlar insanı hiçbir zaman Allah’a ihtiyaç duymayacak bir konuma getirememiştir. Çünkü Allah’a duyulan ihtiyaç dünyadaki gelişmelerden bağımsız bir olgudur ve hiçbir şey bu ihtiyacın alternatifidir. Bu yüzdendir ki, dünyanın en geniş imkânlarına sahip olmasına rağmen, Allah ile bağını kopardığı için tam olarak içsel huzuru elde edebilenler görülmemiştir.

Dinden uzaklaşmak, Allah ile bağları koparmak, insanların genel ruh sağlığını olumsuz etkilediği gibi, herhangi bir sebeple ruh sağlığı bozulanların da iyileşmelerini güçleştirmiştir. Beşerî gözlem ve araştırmalara dayalı veriler, bu tezi doğrular niteliktedir. Dinin ilâhî kaynaklı referansı olan Kur’an âyetleri de, imandan yoksunluğun, iç huzuru ve kalbî rahatlıktan yoksunluğu beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır.

İnsanlar, inançlarının sağlıklı ve tutarlı olması oranında dinin sunduğu içsel huzurdan faydalanırlar. Allah’a bağlılıklarının yoğunluğu oranında ruh

⁶⁹ Derveze, I/92; Toptaş, VIII/104.

⁷⁰ Kutub, VI/3757.

⁷¹ Esed, s. 1205.

⁷² Duman, I/45.

sağlığını bozacak kaygı ve endişelerden uzak kalmayı başarabilirler. Allah'tan uzaklaştıkları ve bu uzaklığın artması / derinleşmesi oranında da bunalımlara, manevî kriz ve elemlere maruz kalırlar.

İnkârcılığın sonucunun / meyvesinin bunalım, kaygı, sıkıntı olacağı, ilâhî yasa tarafından tayin edilmiştir. Yüce Allah, Kendi'sinden yüz çevirenlere, bunun bedelini, daha dünyadayken manevî elem olarak tattıracağını vaat etmiştir. Kur'an öğretilerine göre, inkârcılığın sonucu her zaman mutsuzluk ve huzursuzluk, manevî kriz ve bunalım şeklinde ortaya çıkacaktır. Dine yönelmenin dışında –Jung'un da dediği gibi- hiçbir terapi yöntemi, uğraş ya da yöneliş, manevî tatminsizliğin yol açtığı ruhsal rahatsızlıkları tedavi edemeyecektir. Asırlar boyunca biriken birikim ve bundan sonra gerçekleşecek gelişme ve ilerlemeler, bilim ve teknolojiyi belki de daha ileriye götürecektir. Bu gelişmeler, insana büyük maddî imkânlar ve kolaylıklar sağlayacaktır. Ama bütün bunlar, insanın manevî doyum ihtiyacının karşılığı olamamaktadır. Aslında her çağa göre, o çağın maddî imkânlarından azami derecede yararlanan insanlar çıkmıştır. Fakat bu maddî yararlanma, manevî açlık ihtiyacını gidermede hiçbir işe yaramamıştır. Aksine sadece ve daha çok maddeyle ilişki içerisinde olmak, manevî krizi ve açlığı daha çok artırmış, bunalım ve sıkıntıları derinleştirmiştir, denilebilir. Nitekim Kur'an, kendilerine ihtiyaç duydukları her türlü imkân verildiği halde, inkârın sıkıdığı, bunalıttığı insanların tasvirlerine yer verir.

